

Pukepuke 'a e Lea[ngaahi] Fakafonua ho Fāmilí

'Oku fa'u 'e hono pukepuke 'a e lea fakafonua fakafāmilí 'a e fakava'e ki he kotoa 'o e fakalalakaka 'a mui ange 'i he leá. 'E lava ho'o tamasi'í tamasi'íké ne puke 'a e ngaahi lea fakafonua lahi 'i he taimi 'oku lahi ai 'a e faingamalie kenau sio, fanongo pea fetu'utaki 'aki ha ngaahi mōtolo lea 'oku mālohí.

'Oku tataki 'a e Kau Mataotaotao 'i he Ako Tokamu'á 'i Vikatōliá 'e he *Tu'utu'uni Ngāue ki he Ako mo e Fakalalakaka 'o e Ako Tokamu'á 'i Vikatōliá (Victorian Early Years Learning and Development Framework)* (VEYLDF). 'Oku fakamahu'inga'í 'e he Tu'utu'uni Ngāue ko e koloa 'a e malava ke lea 'i he ngaahi lea fakafonua kehekehé pea mo fokotu'u 'a e faka'amu 'e faipoupou 'a e longa'ifānaú kenau kei pukepuke 'a e lea[ngaahi] fakafonua fakafāmilí, ako 'a e Lea Faka-Pilitāniá ko ha lea tñnaki atu, pea ako mo ha ngaahi lea fakafonua kehe ange me'í he Lea Faka-Pilitāniá lolotonga 'enau ako 'i he Ako Tokamu'á mo e ngaahi Polokalama ki honau Tokangaekiná (VEYLDF, 2016).

'Oku lahi 'a e ngaahi lelei ma'a ho'o tamasi'í 'i hono pukepuke mo e hokohoko fakatupulekina 'a 'enau lea[ngaahi] fakafonua fakafāmilí:

- 'E malava 'o fakalahi 'e ho'o tamasi'í 'a 'e malava ke fakalōloa 'enau ala lava 'o puke mo fetaulaki mo ha me'a fo'ou pea tupulaki 'i hono ngāue 'aki 'a e lea fakafonua fakafāmilí.
- 'Oku mahu'inga 'a hono tauhi ho'o lea[ngaahi] fakafāmilí 'i he vā fakafāmilí, fakatupu ai e fehokotaki pea faka'ilo ai e tupu'angá.
- Ko e lea[ngaahi] fakafonua fakafāmilí 'oku 'ikai malava ke fakakehekehe'í me'í he fehokotaki'anga 'a ho'o tamasi'í ki hono tupu'angá, angafakafonua mo 'ene mo'ui lelei.
- 'Oku tokoni 'a e poto'í lea 'i ho'o lea[ngaahi] fakafonua fakafāmilí ke ako ho'o tamasi'í ha ngaahi lea fakafonua tñnaki atu 'o hangē ko e lea Faka-Pilitāniá.

'Oku fakamatala'í 'e he VEYLDF (2016) ki he kau faiakó 'oku 'i ai 'a e fatongia makehe mo hokohoko atu 'o hono 'ma'u mo tauhi 'o e 'uluaki pe lea fakafonua 'i 'apí ki hono tanumaki 'o e tupu'angá (pg. 18). Ko ia ai, ko e konga mahu'inga 'i hono poupu'í 'o e fakalalakaka 'a e lea Faka-Pilitāniá 'i he'ene hoko ko e lea tñnaki ia ki he kau faiakó mo e fāmilí ke kau ki he ngaahi hoangāue fengāue'aki ki hono pātoloaki mo e poupu'í 'a e fānaú ke pukepuke mo hokohoko atu 'a e fakalaka 'i he lea[ngaahi] fakafonua fakafāmilí.

Ko Hono Fakalalakaka 'o e lea Faka-Pilitāniá 'i he'ene hoko ko ha Lea Tñnaki 'i he Ako Tokamu'á mo e Ngaahi 'Ātakai Tokangaekiná

'E 'i ai 'a e ngaahi faingamālie lahi ma'a ho'o tamasi'í ke ako

'a e lea Faka-Pilitāniá 'i he Ako Tokamu'á 'a Vikatōliá mo e Ngaahi 'Ātakai ki hono Tokangaekiná. 'Oku fakahā mai 'e he ngaahi fakatotoló 'e lava 'a e fānaú 'o ako lea Faka-Pilitāniá (pe ha lea 'e taha) 'i he'ene hoko ko ha lea tñnaki 'o fou 'i hono fakahāhā kinautolu ki he leá, 'i hono faka'aonga'í mo faiako'í 'o e leá, mo e taimi totonu ke puke ai 'a e lea fo'ou' (VEYLDF, 2016, pg. 22).

'E tokoni hono 'ilo'í 'o e lea 'e tahá ke mahino'í 'e hefānaú 'a e founa 'oku ngāue ai 'a e ngaahi lea kehé. Ko e taukei 'oku ako 'e he fānaú 'i ha lea 'e taha 'oku malava 'o 'ave ki he lea fo'ou. 'Oku fou 'i he lea fakafonua fakafāmilí 'a e malava ke mahino'í 'e he fānaú 'a e lea fo'ou, ko hono laó mo e ngaahi leá. 'I he kamata ke hū 'a ho'o tamasi'í ki he 'ataakai lea Faka-Pilitāniá, tenau ma'u 'a e faingamālie ke fanongo ki he lea Faka-Pilitāniá 'i he ngaahi tūkunga kehekehe. Tenau fie kau atu mo va'inga mo efānaú kehé pea 'e 'oange 'e he kau faiakó e ngaahi fakatātā lelei mo e ngaahi faingamālie ki ho'o tamasi'í ke fanongo mo akoako 'a e lea Faka-Pilitāniá.

'Oku tupulaki 'a e pōto'í leá 'o fakatatau ki he taimi 'a ia 'oku fe'unga mo e ngaahi a'usia 'a e tamasi'í kimu'a 'i ha lea fakafonua, fakahāhā ki ha lea fakafonua fo'ou mo ha ngaahi 'ātakai fo'ou 'a ia 'okú nau ako ai. Ko e ako ko ē 'e he longa'ifānaú 'a e ngaahi lea kehekehé 'i he taimi pē tahá, 'i ha vaha'a taimi, 'e lahi ange pe 'ene lea he lea 'e tahá 'i ha lea kehe. 'I he kamata 'e ala fio 'e he fānaú 'a e ngaahi lea fakafonua 'i he taimi tenau lea ai. Tenau ala 'ilo 'a e fo'í lea 'i he lea fakafonua 'e tahá kae 'ikai 'ilo'í ia 'i he lea fakafonua 'e tahá. Ke pukepuke 'a 'enau pōto'í talanoá, tenau ngāue 'aki 'a e lea 'okú nau 'iló. Ko e poto eni 'oku fakanatula pē mo faingofua 'oku ako 'e he fānaú 'i he'enu ngāue 'aki 'enau lea fakafonua 'i he ngaahi 'ātakai lea fakafonua kehekehe.

Fakamanatu...

'Oku taimi loloa ke fakatupulaki ai 'a e poto'í talanoa 'i he lea fakafonua fo'ou pea 'e fie ma'u 'e he fānaú ha taimi mo e poupu lelei me'í he kakai lahi 'okú nau 'i ai 'i he taimi 'okú nau ako ai ha lea fakafonua tñnaki atú.

Ko e Totonu ia 'o e fānaú kotoa kenau ngāue 'aki mo ako 'enau lea[ngaahi] fakafonua fakafāmilí (UNCRC, 1989).

Ngaahi Fakamo'oni Ki He Fakamatalá

Department of Education and Training, 2016. *Victorian Early Years Learning and Development Framework*.

UNICEF, 1989. *United Nations Convention on the Rights of the Child* (UNCRC).